

Az Ipolyi gyűjtemény üvegfestményeinek restaurálása

Mester Éva

A polihisztor, a kutató és műgyűjtő Ipolyi Arnold

„Az akadémia püspöke, az irodalom főpapja... Nagylelkű és fennkölt gondolkodású... Főúr és apostol, tudós és mecénás...” – a Budapesti Hírlap tárcaírója így írt 1886 júliusában Ipolyi-Stummer Arnold nagyváradai püspökről beiktatásakor.¹ Az utolsó magyar polihisztor – a 19. század közepének nagyműveltségű tudósa és kiváló kutatója – őt tudományágban, a régészet, a művészettörténet, az irodalomtörténet, a történelem és a folklorisztika területén végzett úttörő munkát. Pályakezdése egybeesett a magyar tudomány alapjainak lerakásával. A „Magyar Mythologia” című korszakalkotó műve, a Kisfaludy Társaság pályázati támogatásával 1854-ben jelent meg, melyben hatalmas adatgyűjtésen alapuló korábbi kutatásait felhasználva, európai minták alapján – Jakob Grimm gyűjtési és feldolgozási módszerét követve – összegzi, elemzi, értelmezi a magyar folklórt s tárja fel a magyar múlt emlékeit, a magyar mitológia hagyománykincsét, a népmondákat és mágikus népi szertartásokat. A magyar mitológiáról azóta sem készült ilyen alapos mű, amely ma is a leghitelesebb forrása e tudományterületnek. A Vasárnapi Újság 1859-es méltatása szerint, Ipolyi életművét olyan munkával kezdte, amellyel mások befejezni szokták. A hazai és külföldi szakmai elismerések mellett, az igazságtalan, hozzá nem értő kritikák azonban elvették a kedvét a további kutatásoktól. Főleg a nagytekintélyű Csengery Antal támadta.² Ipolyi ettől az időtől a régiségtudomány felé fordult, amely több volt, mint az archeológia, mert ebbe a tudományterületbe a műemlékek és műtárgyak védelme mellett a szellemi kultúra emlékei is beletartoztak. Az 1850-es évek második felétől Toldy Ferenc ajánlására a műemlékek feltárásán kezdett dolgozni. Széleskörű tudományos tevékenysége meghozta a szakmai elismerést. 1858-ban az Akadémia levelező, néhány évvel később rendes, majd 1874-ben igazgatósági tagjává választották.³ Az ásatások során előkerült leletekkel ő alapozta meg a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti gyűjteményét. A Régészeti Társaság alapítójaként és vezetőjeként, a Magyar Tudományos Akadémián tartott évenkénti programadó beszédeiben kijelölte a feladatokat. A korabeli tudományos közgondolkodásban rövid idő alatt vezető szerephez jutott. Szív-

ügyének tekintette a magyar nemzeti kultúra támogatását és a nemzeteszmé gondolatának érvényre juttatását. Arra törekedett, hogy a kutatásaiban feltárt értékeket a magyarsághoz kapcsolhassa. Ez a gondolkodásmód korszerű volt, egybevágott az európai népek nemzeti öntudatra ébredésének időszakával. A Felvidéken eltöltött szolgálatait után egyházi karrierjének íve is elindult – 1863-tól egri kanonok lett, majd 1872-től beszercebányai püspökké nevezték ki. Egyházi tekintélyét felhasználta a papság gondolkodásának megváltoztatására. Mint főpap folyamatosan figyelmeztette őket felelősségükre, a rájuk bízott egyházi tulajdon, a műemlékek és a műtárgyak megőrzésére és gondozásukra, a régiség-érték elfogadására. Megkövetelte és ellenőrizte a beavatkozások szakszerűségét. A restaurálási munkákba a férfiak mellett a nőket is bevonta, akik a hímzések és textiliák javításában fontos szerepet kaptak. A Képzőművészeti Társaság vezetőjeként, a művészetek szakértő támogatója, mecénás és kiváló műgyűjtő volt, amit magánjöveldelmeiből már egri kanonok korában megtehetett.

A gyűjtemény és hagyatéka

Váratlan és korai halálakor – 1886. december 2. – több mint 1700 műtárgyat tartalmazó értékes műgyűjteménye Európában is ritkaságszámba ment. Az 522 lapot tartalmazó hagyatéki dossziét, melyet Ipolyi halálakor – a többi váradai püspökéhez hasonlóan – nyitottak, nem zárták le a hagyatéka kiosztásakor, hanem csak 1923-ban több évtizedes jogi és politikai huzavona után. A viták egyrészt az egyház és az állam között, másrészt az első világháború és az azt követő politikai változások diplomáciai csatározásai miatt a magyar és román állam között folytak.⁴

A tárgyak leltári jegyzékét 1887. jan. 28-i dátummal Dr. Czobor Béla szakértő és becsüs készítette el Váradon. Ez a vaskos dosszié 2009-ben váratlanul került elő a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség levéltára a Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatóságának gyűjteményében. Az utóbbi években két másik forrásból is felbukkant a hagyatéka – a nagyváradai római katolikus püspökség házi kezelésű levéltárának egyik iratcsomójából egy korabeli hagyatéki leltár, továbbá az Országos Széchenyi Könyvtár kéziratárában egy vázlat, melyet a gyűjtemény 1918/19. évi, Budapestre menekí-

¹ Váratlan halála miatt csupán 5 hónapig töltötte be ezt az egyházi hivatalt.

² Mravik László: Ipolyi Arnold. Kézirat.

³ Mravik László id. kézírata.

⁴ Lakatos Balla Attila: Ipolyi Arnold püspök hagyatéka Nagyváradon. Varadinum Script Kiadó – Nagyvárad, 2012.

tése során állítottak össze.⁵ Ebből kiderül, Ipolyi nagy felkészültséggel minden értéket begyűjtött, amiről tudomást szerzett, és amit anyagi lehetőségei megengedtek. Nem a szokásos kincsképzés, hanem inkább az értékmentés szándékával – a képző- és iparművészet, valamint a népi kultúra tárgyainak legszélesebb spektrumából. A korabeli leltári jegyzőkönyv⁶ a tárgyak értékét is feltünteti. Számos esetben nagyon alacsony összeget találunk, de nem ritka az érték nélkül szereplő tétel sem. Mára megváltoztak ezek az arányok, de az eszmei értékek is felértékelődtek. Különösen igaz ez azoknál a műtárgyaknál, amelyek kategóriájukban egyedül képviselik az adott kort a hazai közgyűjtemények viszonylatában, lásd pl. a régi címerüvegeket és kabinetüveg-képeket.

A leltári jegyzőkönyvben tételesen, számmal ellátva, kategorizálva szerepelnek az egyes műtárgyak. A felsorolásában képek (rézkarc, kőrajz, akvarell, fára és vászonra készült olajfestmény, biccherna, stb.), gobelinek, keleti falikárpitok (arabeszkus usa, michrabia, portier, stb.), régi bútorok, zománc díszítésű műtárgyak (kehely, ruhacsat, stb.), régi ötvösművek (ereklyetertő, úrmutató, ostyatartó, kereszt, ruhakapcsok, profán célú tárgyak, stb.), majolikák, porcelánok, használati üvegtárgyak (serleg, kehely, pohár, palack), kabinetüveg-képek (címerüvegek), üvegfestmények (vallási témájú figurális, stb.), textilek (úri- és népi hímzések), valamint sok más tárgy szerepel. A hagyaték körüli több évtizedes huzavona alatt ugyan megcsapant a műtárgyak száma, szóródott az anyag, de az előkerült leltári lajstromok alapján – az ismert múzeumok (Esztergomi Keresztény Múzeum, Nagyvárad Körösvideki Múzeum, budapesti Szépművészeti Múzeum, budapesti Iparművészeti Múzeum) és egyházi gyűjtemények (Esztergom Főszékesegyházi Kincstár, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség gyűjteménye) birtokában lévő kincsek a kutatások látókörébe kerülhetnek, és az eddigi találgatások és feltételezések helyett elkezdődhet végre az érdemi munka a tárgyak vizsgálatában – azonosításukban és feldolgozásukban.

Az Esztergomi Keresztény Múzeum üvegeképei

Szerencsésnek mondható, hogy az Ipolyi-gyűjtemény 1919 januárjában Budapestre menekített műtárgyainak jegyzéke alapján beszámolták az üvegeképeket. Így az eredeti leltári szám többé-kevésbé megmaradt az új számozás mellett, azokon a tárgyakon, amik még nem kerültek restaurálásra. Ez nagyban segíti a sokszor azonos néven futó munkák megkülönböztetését és felismerését.

Magyarországi viszonylatban egyedülállónak mondható az Ipolyi-gyűjtemény viszonylagos épségben fennmaradt üvegfestmény kollekciója, melyben félezer éves munkák is vannak. Sajnálatos módon a sokféle háború már a legkorábbi épületeinket díszítéseikkel együtt úgy

elpusztította, hogy az utókor csak régészeti feltárásokból szerezhet róluk kézzelfogható ismereteket. A tájékozódást csak a nagyon töredékes és romlott üveglak-maradványok (budai vár, visegrádi királyi palota, stb.) segítik a száraz levéltári adatok mellett. Fontos megemlíteni, hogy az ezirányú kutatások az utóbbi húsz évben kezdődtek, mivel általánosságban, a töredékes tárgyi emlékeknek csak ettől az időtől tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. A földből előkerült sokszázéves üvegek ugyan nagyon rossz állapotú fragmentumok, de a kutatások és összehasonlító elemzések együttesen bizonyosságot adnak arról, hogy a hazai munkák nem voltak gyengébbek az Európa nálunk szerencsésebb régióiban viszonylagos épségben fennmaradt üvegfestményeknél.⁷

Az Ipolyi hagyaték kutatását a közeljövőben felgyorsíthatják a közzétett levéltári források. Reményeink szerint fény derülhet azoknak a kabinet-üvegfestményeknek és címerüvegeknek a történetére és származására, valamint a készítő műhelyekre és mesterekre, melyek restaurálása a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2011–2012-ben valósult meg.

Az üvegfestmények tárgyleírása

A meglehetősen sérülékeny üvegtárgyakat rendkívüli módon megviselte a sok helyváltoztatás – az adottságokból fakadó, a mostoha körülményekkel magyarázható szakszerűtlen szállítás és tárolás. A gyűjtemény alapvetően két csoportra osztható. Egyik része 19. század előtti, akár 500 évesnél is régebbi lehet – ezek többnyire kisméretű, ólmozással készített címer-üvegfestmények. A másik rész, melyben szintén szerepelnek címerek – már nagyobb méretű, inkább figurális, főleg 19. századi historizáló stílusú munkákból áll, melyek még mindenképpen a püspök életében készültek, a legutolsó dátum a halálozás 1886-os éve lehet. Miután a legtöbb műtárgyról a restaurálás befejezéséig semmilyen információ nem volt – és Lakatos Balla Attila összefoglaló forrásközleménye már csak a munkák befejezése után jelent meg – a jelen összegzésnél további eredmények nem sorakoztathatók fel, a bevezetőben már közreadott új ismeretek mellett.

Támponthoz adhat és eredményes lehet az Európában fennmaradt hasonló munkákkal való összevetés. A 13 különböző méretű és formájú restaurált műtárgyon nem szerepel szignatúra, mesterjegy, vagy évszám, még a későbbi munkákon sem. Legtöbbjük német hatást mutat. Csak egyetlen címerüvegen látható a készítés időpontja „Anno Domini 1536”. Az üvegek egy részénél határozottan megállapítható, eredetileg nagyobb ablak kisebb része lehetett, melynek fragmentumát foglalták keretbe (pl. két sallangos festményrészlet). Más esetben viszont nem tettenérhető – a címerüveg önálló kabinetkép volt-e, amit ablak elé helyeztek, vagy eleve egy

⁵ Lakatos Balla Attila id.m. alapján.

⁶ Lakatos Balla Attila id.m. az Ipolyi múzeum tárgyai címszó alatt, pp. 53–91.

⁷ H. Gyürky Katalin: Az ablakok üvegezéséről és az ablaküveg-festményekről a középkori Magyarországon. Budapest Régiségei, XXXII. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest, 1998.

nagyobb ablakmezőbe beépített festett betét volt netán, amit csak az ablakmező későbbi átalakításánál kezeltek önállóan. Források hiányában az üveg alapanyaga, színe, összetétele, megmunkálása (pl. vékony überfang üveglemezek), valamint a festéstechnikák sajátosságai (pl. pácfestések, damaszfestés) lehetnek irányadóak. Összefoglalva elmondható, az első csoportba sorolt műtárgyak drága üvegalapanyagból (pl. többrétegű üvegek) biztos mester-ségbeli tudással megfestett részletekkel (pl. ezüstkloridos pácfestés, grisaille technikával festett érzékeny filigrán mintázatok) alkalmazásával készültek. A kontúrfestés grafikai rajza, az árnyalás festőisége, a részletek gondos kidolgozottsága, valamint a felvitt színek, a zománcfestések korrektsége mindenütt biztos tudást mutat. A kisméretű, olykor 1 mm vastagság alatti üveglemezeket a legvékonyabb, 3 mm szélességű ólomsínekkel foglalták körbe. Egy címerüvegen belül többféle vastagságú ólomsínt is használtak, ha az egyes üvegek eltérő vastagságúak voltak. Észrevehető nehézséget okozott – de ez csak egyetlen darabnál fordult elő – amikor 3–4 mm vastag üveg mellé kerültek a papírvékony lemezek. Itt további problémát jelentett a kisméretű üvegelemek pontos leszábaása. A két legrégebbi címerüveget festés nélküli, egyszínű kerettel látták el, ahol a vörös színű elemek között nagyobb átmeneteket is látunk, ami valószínűleg összefügg a nagyobb tudást igénylő, drágább überfang technika alkalmazásával. Egy később készült darabnál a vörös szegélyüveget is szépen festett bordűr mintával díszítették.

A vélhetően 18. század végi, 19. század eleji, festett munkák némelyike kifejezetten gyenge minőségű (pl. Szent Imre, Szent Erzsébet), ahol homályosított, színtelen üveg alapra dolgoztak és csak felfestett színekkel érték el a dekoratív hatást – nagy a bizonytalanság. A silbergelb festés és a zománcfestések foltosak, kevésbé transzparenssek és telítettségük is a szürke tartomány felé mutat. Általánosságban elmondható, még az egy daraból álló kompozíciók esetében is, hogy egy kivétellel mindegyik körbe volt ólmozva. 11 darabnál még megvolt a felfüggesztésre szolgáló fémfűl is – egyes esetekben a régebbi tárgyaknál ezeknek csak a csonkjai maradtak meg. Külön említést érdemel a két sallangos festményrészlet – amely akár egy régi címerüveg maradványa is lehet – ahol a feltehetően régebbi, vékony ólomkeretet egy újabb, erősebb kerettel látták el.

A műtárgyak állapota

Az üvegfestmények állapotát két összetevő határozta meg: egyrészt a természetes avulás, másrészt a külső körülményekből adódó szennyeződések, törések, sérülések és hiányok okozta károsodások. Ezek az üvegfelületeken és ólomsíneken, műtárgyanként különböző mértékben voltak jelen. A legszembetűnőbbek a vékony, színtelen alapüvegek összetett szennyeződései voltak a többrétegű vízkőlerakódásokkal, melyek több évszázad alatt keletkeztek. Emellett a korom, a zsíros foltok, és az erősen roncsolt 19. századi paneleknél a vastag porszennyeződések

voltak jellemzőek. A legrégebbi címerüvegeknél, a fátyolszerű finomsággal felhordott motívumoknál egyes festett részek csak a felület beható vizsgálatával, bizonyos szög-ből ráeső fényben, a fényes és matt felületek kontrasztja által látszóttak. A festett részek megkötőképessége, a kontúrozásnál előforduló kisebb kopásoktól eltekintve jónak volt mondható. Az üveg alapanyag állapota kifogástalan volt, sehol nem lehetett tettenérni kémiai elváltozásokat, homályos foltokat, üvegtelenedési folyamatokat. Üvegtörések viszont tömegesen fordultak elő, mind a régebbi, mind az újabb munkáknál. Az újaknál egyértelműen a helytelen tárolás okozta a durva, szilánkos töréseket, amelyekből adódóan sok üveghiány keletkezett. Ez a Szent István mellkép esetében volt különösen jellemző. Az ólomsínek minden munkánál nagymértékben korrodálódtak. A régebbieknél színük már feketére változott, és sok helyen szétszakadtak, elcsavarodtak. A historikus munkáknál is nagy károkat okozott a sok helyváltoztatás és a helytelen tárolás. A deformáció következtében összetört és kihullott üvegeket befogadó ólomsínek széthúzódtak, elszakadtak, széttörttek, vagy éppen összenyomódtak.

A restaurálás általános szempontjai

Mint ahogy a Corpus Vitrearum ajánlása fogalmaz, az ólmozott mezőket minden tartozékukkal – beleértve az ólomsíneket is – együtt kell megőrizni az utókor számára, a hitelesség biztosítása és a későbbi kutatások eredményessége érdekében.

Az üvegfestmények restaurálása során a fentiek szelvényében elsőrendű szempont volt minden anyag – üveg és fém – megtartása. A legnehezebb feladatot a kicsavarodott, összeroncsolt és széttört ólomsínek megőrzése jelentette. Meg kellett szüntetni a deformációkat a sínek eredeti helyzetbe forgatásával. A hiányokat megfelelő méretű és minőségű sínekkel kellett pótolni, a töréseket átforrasztással lehetett megszüntetni. Nagy gondosságot kívánt a szilánkos üvegtörések ragasztása és kiegészítése az 1mm-t alig meghaladó üveglemezek esetében. Természetesen mindegyik üvegfestmény az állapotától függő kezelést kapott, azonban voltak olyan műveletek, amelyek minden esetben hasonlóan történtek. Így például a vastagon lerakódott felületi szennyeződések – vízkő és egyéb károsító anyagok eltávolítása az üvegfelületekről nátrium-hexametafoszfát 5%-os, meleg desztillált vizes oldatával történt. A makacsul megkötött szennyeződés fellazítására jól bevált az oldatba kevert kis mennyiségű CMC (karboxi-metil-cellulóz), mely által az üvegekre felhordott pakolás hosszabb időn keresztül fejthette ki hatását. A zsíros, kormos rétegeket Prevocell 3%-os meleg desztillált vizes oldatával lehetett a legjobban eltávolítani. A kétféle vegyszeres kezelés többszöri megismétléssel sikeresen meg lehetett tisztítani az üvegfelületek mindkét oldalát. Az ólomsínek fekete korróziós rétegének sérülésmentes eltávolítása manuálisan, finom acélgyapattal volt elérhető. A hosszútávú biztonságos bemutatás és raktározás érdekében az üvegfestmények körben kísérő ólom-

foglatot kaptak az eredeti ólomsínekre. Ezekbe lettek beépítve az eredeti felfogatás szerinti rögzítőfülek.

Az egyes tárgyak leírása, restaurálás előtti állapotuk, és a restaurálás főbb lépései

1–2. Két kisméretű kabinet-üvegcép a Kassa melletti Margitfalváról⁸

A két kisméretű üvegcép az 1500-as években készülhetett nagyobb felületű címerüveg-festmény(ek) fragmentumai-ból lehet kialakítva. Ezt támasztják alá a heraldikában hagyományos, kontúrozással és ezüstszürke grisaille – kék, valamint aranysárga (silbergelb) – kék, színekkel megfestett sallangok.

Az egyik (1–2. kép) papírvékony, buborékos, színtelen üveglemezre, kontúrozással, schwarzlot, braunlot és szürke grisaille tónusozással festették a levélmotívumokból álló, lendületes díszítményeket, néhol vöröses árnyalással. A festéstechnika és az ábrázolásmód gyakorlott mesterre utal. A két kis levélmotívumot, amelyek egymásnak tükörképei vékony ólomsínekkel építették össze, és egy vastagabb, erősebb szélóloommal keretezték körbe a fekvő téglalap alakú képecskét. Felfüggesztésre a két sarokra rögzített karika szolgál. A műtárgy megbecsültségét jelzi, hogy a sérülékeny, alig 0,5 mm-es vastagságú üveglemez bal felső sarkában lévő két kicsi törést a legvékonyabb ólomsínnel rögzítették – valószínűleg a kabinetkép keletkezésével egyidőben. Az ólomsínek meglehetősen korrodáltak, bizonyos mértékig megnyúltak, emiatt több helyen rés keletkezett az üvegek szélénél. Az üveglapok mindkét oldalára több rétegben vastagon felrakódtak a különféle szennyeződések, a szélek felé az ólomsínek mellett erőteljesebben. A hézagok tömítésére használt olajos hegyikréta a legtöbb helyen előregedett, kihullott az ólomsínek mellől, emiatt az üveglemezek mozogtak, törésveszélyessé váltak.

A másik kép is (3–4. kép) hasonló méretű két üvegdarabból és kompozíciós elemekből áll, azzal a különbséggel, hogy a sallangok kék zománc – grisaille (szürke) és narancssárga zománc – grisaille (szürke) színűek. Itt is vékonyabb ólomsínekkel ólmozták össze a bal oldali törött elemeket. Az ólomsínek kissé megnyúltak, az üvegszemek széleinél több helyen rés keletkezett. Az előregedett tömítőanyag helyenként porózussá vált és kihullott. Az ólomfelületek a korroziótól feketévé illetve mattszürkévé váltak. Környezetükben az üvegek szélein a szennyezettség rétegesen rakódott le, beljebb a különféle anyagoktól rendkívüli módon piszkolódtak, fátyolosan elszíneződtek. A kék zománccfesték mindenütt hólyagos. Ezt valószínűleg a vastag felhordás okozhatta. Általában jó megtartású, csupán egy helyen pattogzott le a sárga levél környezetében.

A töréseket már több száz éve átólmozással javították, ezek eltávolítása nem volt indokolt. A műveletek

1–2. kép. A 61.5.1 ltsz. kabinet üvegcép restaurálás előtt és után.

3–4. kép. A 61. 5.2. ltsz. kabinet-üvegcép restaurálás előtt és után.

⁸ Ltsz.: 61.5.1. Méret 22x14,7 cm és ltsz.: 61.5.2. Mérete: 21,8x214 cm.

a tisztításra és a konzerválásra irányultak az esztétikai helyreállítás mellett. A statikai biztonság visszaállítása céljából a megnyúlt ólomsíneket helyükre kellett igazítani. A vályatokban – a vékony üveglemezek és a sínek csatlakozásánál – a részben kipergett tömítőanyag az eredetihez hasonlóan lenolajkencés hegyikréttával lett pótolva. Az összetöredezett, előregedett tömítőanyag maradványok a beavatkozás előtt a hézagokból eltávolításra kerültek.

A festékrétegek jól kötődtek az üveghez, rögzítésük nem volt szükséges. Az ólomsínek mellett a vastag szennyeződések eltávolítása rövidrevágott keménysörtéjű, ecsettel kezdődött, majd a tisztítás a már ismertetett vegyszerekkel – többszöri ismétléssel – folytatódott a festett üvegfelületek mindkét oldalán. A tisztítás eredményeképpen a vízkőlerakódásoktól homályos felületek ismét átlátszóvá váltak, a finoman festett felületek visszakapták az érzékeny átmeneteket. A kobaltkék színű festékhiany pótlása Paraloid B72 3%-os acetonos oldatába kevert anilinfestékkel történt.

A két képecskén az esztergomi leltári számon kívül nem volt más számozás, továbbá nem található a műtárgyakra vonatkozó tárgyleírás az Ipolyi-gyűjtemény eddig előkerült egyik leltári jegyzékében sem.

3. Egykori ablakból kialakított kabinet-üvegfestmény⁹

A kabinet-üvegfestmény egykori ablak részlete lehet, erre utal például, hogy a kompozíció tengelyeként szolgáló levélszár a kép alsó részén átmenet nélkül le van vágva. Feltehetően a 19. század második feléből származik ez a historikus felfogású díszítmény. Előképeül, az olasz reneszánsz groteszk ábrázolásai szolgálhattak. A festmény szintelen alapüvegre készült, melyet rombuszmintába helyezett növényi ornamentika díszít kéttónusú matt és selyemfényű savmaratással. Stilizált tulipánformán/levélmotívumon nyugvó női fej alkotja a kompozíció közép-pontját, közepén elválasztott hullámos hajjal, aranypártázatból szétágazó kilenc kék színű levéldíszsel. Az arcot aranyrúdra erősített aranybarna drapéria keretezi. A kép szintelen alapüvegre készült, fekete kontúrfestéssel, schwarzlot, braunlot és grisaille árnyalással, Jean-Cousin, silbergelb, valamint barna, zöld, kék zománccfestéssel. A színeket kizárólag a festés adja, mely gondos, kiegyensúlyozott gyakorlott kézre, biztos mesterségbeli tudásra utal. A képet ólomsín keretezi, a felfüggesztésre két karika szolgál.

Az elvékonyodott ólomkeret a korroziótól megfeketedett, kissé megereszkedett, deformálódott, befelé horpadt. A vékony üveglemez mindkét oldalon – különösen a széleken – elpiszkolódott, a mattra savazott díszítések és a festett felületek fokozott mértékben vették fel a különféle szennyező anyagokat. Az üveglemez mozgott a keretben, a tömítőanyag az üveg és az ólomsín között nagyrészt kipergett, morzsalékosná vált. A festett részekben nem látható festékkopás.

⁹ Ltsz.: 61.14.1. Mérete: 15,7x25 cm.

5. kép.
Ablakból kialakított kabinet-üvegfestmény.

Az ólomsínek javítását, a felületi deformációik kiigazítását a hézagtömítés követte az üvegszélek és az ólomsínek csatlakozásánál. A zsíros, kormos felületi szennyeződések és a vízkő lerakódások eltávolítása valamint a feketére korrodálódott ólomsínek oxidálódott felső rétegének eltávolítása a már ismertetett módon történt. Az elvékonyodott régi szélólomra körben erős, 8 mm-es szegélyólom került, amely forrasztóónnal átforrasztva, a jövőben megfelelő foglalatot biztosít a kabinetüvegnek. Az akasztáshoz használt rozsdás fülek helyett biztonságos újak kerültek (5. kép).

Az üvegfestményen a jelenlegi leltári számon kívül egy régebbi szám is szerepelt (855), amely az 1919-es leltári jegyzékében is előfordul.

4. Címerüveg-festmény¹⁰

A címerüveg-festmény – peremezett szélű, papírvékony, szintelen tányérüvegre (Butzenscheibe) készült, valószínűleg a 16–17. században. A kör alakú üveg körbeólmozott, a felső részén lévő karika lehetővé tette felfüggesztését – valószínűleg kabinet-üveggé használták. A négy mezőre osztott címerpajzsot átlós szimmetriában két-két motívum uralja. Az egymás felé fordított két vörös halat, fekete szarvas váltja, mindegyik állat mögött finoman kidolgozott damaszolt háttérfestés látható. A pajzs fölött a címer tulajdonosának neve, kaligrafikus német írással olvasható – Krausz von Stalberg. Kontúr-, schwarzlot-, grisaille-, silbergelb- és zománccfestés található az üveggépen. A festés-technika és az ábrázolásmód felkészült mestert mutat.

A fekete színűre korrodált ólomfoglatat nyúlás következtében deformálódott. A kör alsó részén szegelésből származó kerek lyuk volt, amely szétszakította az ólomkeretet. Az ólomsín és az üveg találkozásánál a tömítőanyag kipergett. A képecske mindkét oldala különböző anyagoktól szennyeződött, az ólomsín mellett a széleken vastag vízkő-

¹⁰ Ltsz.: 61.19.1. Átmérő: 11,6 cm.

6–7. kép. Címerüveg-festmény restaurálás előtt és után.

lerakódás és barnás-fekete koszréteg keletkezett. A festés stabilnak mutatkozott, festékkopás nem volt tapasztalható.

A műtárgy helyreállítása az eredeti szélólom megtartásával valósult meg. A kör alakú üveg a széleken volt a legpiszkosabb. A mélyebben fekvő vályatokban lévő vastag vízkő lerakódások és más szennyezőanyagok eltávolítása a többi műtárgyhoz hasonlóan vegyszeres pakolással történt. A deformálódott ólomsín üvegszélre igazítása, és a fekete korróziós réteg mechanikus eltávolítása után a szög által okozott szakadás megszüntetése, átforrasztása következett. A megtisztított, kijavított régi ólomsínre egy új, 6 mm-es szélólom került, mely mindkét oldalon teljes átforrasztást és egy új függesztőkarikát kapott a korrodált régi helyett. Ezután következett a hézagtömítés, szürkére színezett lenolajkencés hegyikréttával (6–7. kép). A címerüvegen a jelenleg érvényes leltári számon kívül nem volt más jelölés, de az 1919-es jegyzékben szereplő tárgyleírás alapján beazonosítható (857).

5. Címerüveg-festmény kettős ábrázolással¹¹

A két címerpajzsot ábrázoló üvegfestményt valószínűleg ugyanaz a gyakorlott mester készítette, mint az előző címet. A festéstechnika, a felirat és a díszítőelemek motívumai között (a damaszfestés egyes elemei), sok a hasonlóság, vagy teljesen megegyeznek. A két címerpajzs egymásnak támaszkodva, kissé balra döntve látszik, jobb oldali felső peremükre ülnek fel a stilizált páncélsisakok. A bal oldalin, a fölötte lévő aranykoronában ülő oroszlánt két hatalmas szarv fogja közre – ugyanez az oroszlán figura megkettőzve van jelen a címerpajzsban is. A jobb oldali sisakon két hatyúnyak ül, a négyes osztatú címerpajzsban virágmotívumos kereszt és damaszfestésű részek vannak. A címereket sallangok keretezik. Feltehetően férfi és nő kettős címeréről van szó (házasségekötési kettős

8–9. kép. A kettős ábrázolású címerüveg-festmény, restaurálás előtt és után. Hát- és színoldal.

¹¹ Ltsz.: 61.20.1. Méret: 19,2x25,8 cm.

címer?). A kontúr-, schwarzlot-, grisaille-, silbergelb-, kék- és vörös transzparens festés papírvékony üvegre készült. A téglalap alakú, osztatlan felületű kabinet-üvegfestményt ólomsín keretezi.

Az ólomkeret nagymértékben megnyúlt, kilazult, deformálódott. A rögzítésre szolgáló fémdrót elgörbült, eltört, széle oldalt kilátszott. Az ólomkeret elvesztette tartó szerepét, a felső részeken, a megnyúlt ólomsín mellett réseken át lehetett látni. A tömítőanyag mindenhol kipergett. Az üveglemez mindkét oldalon szennyezett volt, különösen a széleken az ólomsínhez közeli részeken. Az ólomsín az oxidációtól fekete színűvé vált. A festett részek jó megtartásúak, nincs kopás, vagy lepergés.

A kettős ábrázolású címerüveg festmény restaurálása – a tisztítás, konzerválás és a keret megerősítése az előző tárgyaknál leírtak szerint történt (8–9. kép). A műtárgyon az érvényes leltári számon kívül az 1919. évi leltári szám is szerepelt (854).

6. Kör alakú címerüveg-festmény Ipolyi Arnold nemesi címerével¹²

A szépen megfestett kör alakú címerüveg-festmény készítési ideje ismeretlen, a 19. század második felére tehető. Az 1887. évi hagyatéki leltárban több Ipolyi címer-üveg is szerepel, melyek közül az „Újabb üveg festmény Ipolyi címere Kratzmantól, hasadt” megjegyzés ráillik a műtárgyra. Négykaréjos kerek mezőben, bal felé döntött címerpajzs jobb felső részén pánccélszak koronával, felette sűrű tollazatú madárszárny, közepén arany hatágú csillaggal. A sisakból kétoldalt dúsan burjánzó arany-kék sallangok ágaznak szét. A címerpajzsban kék-fekete damaszfestésű háttérben, többszörösen megtört aransávban három vörös színű repülő madár, felettük arany hatágú csillag látható. A dekoratív festés, kontúr-, schwarzlot-, silbergelb- és kék zománccfestéssel és színes savmaratással készült a vékony, szintelen alapú, vörös überfang üveglemezre. A vékony üveglemezen átlósan keresztbefutó repedést egy korábbi restaurálásnál már megragasztották – valószínűleg Technokol Rapiddal, és az üvegfelület mindkét oldalát letisztították. Az üvegfestmény széléről hiányzott az ólomfoglat és a függesztő karika.

Miután az oldódási próbák során a festett részek jó megtartásúaknak bizonyultak, el lehetett kezdeni a két összeragasztott rész óvatos szétválasztását acetonos és ioncserélt vízes ecseteléssel. Ezt a törésfelületek mechanikus és vegyszeres tisztítása követte. A ragasztás két-komponensű, Araldit 2020 epoxigyantával, a törés mentén lévő apró festékhányok pótlása, retusálása, Paraloid B72 3%-os acetonos oldatába kevert anilinfestékkel történt. Az üvegfestmény ólomfoglatot kapott. Ennek teljes felületi átforrasztása megerősítette a fémkeretet és így már biztonságosan el lehetett helyezni a felfüggesztésre szolgáló két fémkarikát. A vékony üveglemez és a fémkeret csatlakozásánál keletkezett réseket hézagfűtéssel

10–11. kép. Címerüveg-festmény Ipolyi Arnold címerével, restaurálás közben és után.

lehetett eltüntetni (10–11. kép). A műtárgyon az érvényes múzeumi leltári számon kívül más jelölés nem volt.

7. Díszes bordúrral keretezett kerek címerüveg-festmény¹³

A tárgy készítési ideje ismeretlen (18–19. század?). Szélén az igényesen megfestett keret növényi ornamentikával díszített. A vörös üvegre feketével festett motívumokat visszaszedéssel alakították ki. A bordúrt négy, kör alakú zöld rozetta tagolja, ezek is hasonló módon készültek. Középen címeres ábrázolás, fekete címerpaj-

¹² Ltsz.: 61.28.1. Átmérő: 16,5 cm.

¹³ Ltsz.: 61.16.1. Átmérő: 25 cm.

12–13. kép. Bordúrral keretezett kerek címerüveg-festmény, restaurálás előtt (részlet) és után.

zson ezüstkannát tartó szárnyas griff, oroszlán farokkal és lábakkal. A címerpajzsra ültetett páncélsisakon a címerállat derékig megfestett, kinagyított képe látható, ezüstkannával. A kompozíciót két oldalról sallangok keretezik. A címer-festményen az ezüstsín mellett csak aranybarnát és feketét használtak a színtelen alapüvegre, továbbá kontúrfestést, schwarzlot és silbergelb technikát. Az egyes üvegszemeket vékony ólomsín fogja össze. Az üvegekép kvalitásos munka, gyakorlott üvegfestő mestert feltételez.

A műtárgy ólmozása nagymértékben kilazult és ezért a foglalat deformálódott. A forrasztási csomópontok több helyen széttörttek. A középső kör alakú rész – a címeres ábrázolással – a bordúrtól elvált, a szegélydíszek egyes elemei a kiesés határára kerültek. Ennek egyik oka lehet a függesztőkarika letörése, ami az üvegeképet körben rögzítő fémhuzal részeként annak szétnyílását eredményezte. Ez az ólomsín tartását is meggyöngyítette. Az ólomsíneket az üvegekép alsó és felső részén átfúrták, a lyukakba vastag drótot fűztek, feltehetően a felfüggesztés, rögzítés céljából. A sínek alól a tömítőanyag mindenütt kipergett. Az oxidációtól az ólomsínnek különböző mértékben megsötétedtek, sötétszürkévé váltak.

A restaurálás során az utólagosan, az ólmozás szétroncsolásával elhelyezett, korrodált fémdrótok eltávolításra kerültek a keretről. A deformálódott ólomsínek helyreigazítása után megtörtént a széttört és meggyengült forrasztási csomópontok átforrasztása, a hiányok pótlása és a korróziós rétegek eltávolítása. A biztonságos felfüggesztéshez a kör alakú kép két fémfület kapott a felső részen a szél-ólomhoz forrasztva. Ezek után következett az ólomsínek hézag-tömítése szürkére színezett lenolajkencés hegyikréttával. Mind a néző- mind a hátoldali festések, pl. kék zománccfestés, szürke grisaille-, schwarzlot- és kontúrfestés jó megkötésűnek bizonyultak, ezért a festékrétegeket sem a bordúrron, sem a címerfestményen nem kellett rögzíteni (12–13. kép). A tárgyon a múzeumi leltári számon kívül az 1919-es leltári jegyzék száma is szerepelt (850).

8. Kisméretű, filigránfestésű kabinet-üvegekép¹⁴

Az egyszerű kompozíciójú címerüveg-festmény készítési ideje ismeretlen (15. század?), de írásos dokumentumok nélkül is feltételezhető, hogy a kollekciónak egyik legrégebbi darabjáról lehet szó. Ez a megállapítás a kisméretű kabinetkép jellegzetességei alapján állhatja meg a helyét: pl. a nagyon vastag színtelen (4 mm) és a nagyon vékony vörös színezetű (1 mm) üveglemezek egymás melletti alkalmazása a korai időkben a hiányos technikai felkészültséggel és a nem kellő gyakorlattal magyarázható. A színtelen üveg méretre formálásával az egykori mesternek gondjai voltak, ebből adódhatnak a címerpajzs jobb hátoldalán lévő kagylós kitörések, melyeket a pontatlan szabás és a vastag üveg miatt nem tudott pontosan befoglalni az ólomkeretbe. Mindezek mellett viszont figyelemre méltó a címerpajzsra lévő kétféle filigránfestés, amely szintén a 14–15. századot feltételezi. Bár szemrevételezéssel csak a jobb felé mutató fekvő „V” szarain látszanak a szürke grisaille festésből kiszedett folyondár-motívumok finom rajzolatú szalagmintái, de elfordítva a képecskét, surló fényben láthatóvá válnak a vörös mező filigránfestésének a nyomai is – ugyan a lekopás miatt csak negatívban és nagyon halványan. Kormeghatározó szerepük lehet, és mindenképpen a régiségértékhez tartoznak a papírvékony, színtelen alapú vörös überfang üvegek – vagyis a réteges üvegek – kezdetleges technikai megoldásaikkal. Tehát már ismerték a többrétegű üveget – de a felületek bevonása több helyen esetlegességet mutat, (huzalosság, barnás elszíneződések, a vörös színben belüli árnyalati különbségek, papírvékony lemezek, stb.). Végül, de nem utolsó sorban, említést kell tenni azokról a fémmel történt bekarcolásokról, melyek a középső rész öt üvegén láthatók. Ezek nem a szélek leszabásából származó nyomok, hanem a már formára alakított üvegdarabok kompozícióban belüli elhelyezését mutató, a felületbe karcolt jelzések, melyek szárjai a középpont felé fordulnak. A címerpajzs háttérét fekete kontúrmintával festett kék üveg alkotja,

¹⁴ Leltári szám: 61. 30. 1. Méret, átmérő: 15 cm.

14–16. kép. Filigránfestésű kabinet-üvegek restaurálás előtt (elő és hátoldal), valamint restaurálás után.

melyet körben festetlen vörös szegély keretez – a már említett réteges üveg.

A műtárgy a restaurálás előtt rendkívül rossz állapotban, a szétesés határán volt. A külső, nagyon vékony vörös szegély több helyen szilánkosan összetört, a felső részen az egyik töredék kifordult a foglalatból. Többszörösen eltörték a pajzs melletti kék, festett üvegek is. Az ólomsínek megnyúltak, szétszakadtak, kilazultak, szétnyíltak, rések keletkeztek mindenütt a fémsín és az üvegszemek között. A címerpajzs jobb felső elemének régi törését – nem tudni mikor – átólmozták. A kis kabinetüveg rossz állapotát a nagyon eltérő vastagságú üveglapok egymás mellé építése is felgyorsította. A széles ólomsínek sem voltak képesek jól befogadni a vastag üvegeket, azok szélei, főleg az egyenetlenül lecsúszkolt részekén kibújtak a fémsín alá. A szilánkosan összetört szegélyrészek csak a szoros ólmozásnak köszönhetően nem peregtek ki. A felső részen hiányzott a függeszűkarika, a tömítés mindenütt kipergett a résekben. A megmaradt festékek kötőképesége jónak volt mondható. Az üvegfestmény felülete a ráakódott többféle szennyeződéstől erősen elpiszkolódott, helyenként beszürkült.

Az üvegfelületek tisztítása után a műtárgy helyreállításához – annak roncolt állapota miatt – szükségessé vált restaurálási kartonrajzok készítése. Egyrészt az ólom-alosztások jelölésére, másrészt a hozzájuk tartozó üvegdarabok méreteit követő vágatokra – az egyes törött üvegelemek pontos ragasztása céljából. Az összetört üvegelemek részeit csak az ólomsínek átvágásával lehetett kiemelni. A törésvonalak tisztítása után következett az egyes elemek összeragasztása kétkomponensű epoxigyantával (Araldit 2020), majd visszaépítésük az eredeti helyükre. Az deformálódott ólomsíneket előzőleg helyre kellett igazítani, majd az összeragasztott üvegelemek visszaépítése után lehetett a meglévő szakadásokat és átvágásokat összeforrasztani. Az ólomsínek felületi korrozójának eltávolítása után a szélólmra új ólomsín került, melynek felületi átforrasztása a jövőben stabil tartást ad az üvegeknek (14–16. kép). A tárgyon a hivatalos múzeumi leltári számon kívül az 1919-es leltári jegyzék száma is szerepelt (853).

9. Címerüveg-festmény, „Anno Domini 1536” felirattal¹⁵

A címerüveg-festmény valamivel későbbi lehet, mint az előző műtárgy, de keretezése ugyanúgy festetlen überfang üvegből áll – itt is egyenetlen a vörös szín. Középső betéte vékony, szintelen üveglemezen szépen kidolgozott silbergelb-, schwarzlot- és grisaille festéssel készült címeres ábrázolás. Az „Anno Domini 1536” feliratot dupla vonalas kontúrozás emeli ki a kör szélén. Valószínűleg ezt is kabinet-üvegeként használták. A damaszmintával festett, szabdaltszerű címerpajzson három vadászkürt van egymás felett, a páncélsisakon festett bőrtömlőből(?) kiemelkedő kétfejű kürt látható. Az arany címerpajzsot és az ezüst sisakot dúsan burjánzó arany sallangok keretezik. Az egyes üvegelemeket különböző vastagságú ólomsínekkel építették össze. A festéstechnika és ábrázolásmód igényes, jól felkészült, gyakorlott mesterre vall.

Az üvegek rendkívül rossz állapotban voltak. A vörös szegély üvegei kilazultak, több helyen hiányosak voltak, egy-egy részük hiányzott. Az ólomsínek szétszakadtak, kettéváltak, kifordultak a síkból, deformálódtak, a forrasztási csomópontok sok helyen széttörték. A felső részen vékony fémhuzallal próbálták az elroncsolódott ólmozást összetartani. A címeres, középső részen korábbi beavatkozás látszott, a töréseket átólmozták és az alsó, valószínűleg kiesett üvegdarabot egy idegen, oda nem illő festett üveggel pótolták. Az ólomsínek meglehetősen avult állapotba kerültek, a nagymértékű korroziónak megfeketedtek és törékennyé váltak. Az üveglemezek mindkét oldala különféle anyagoktól szennyezett volt. A festett részek jó megtartásúak.

Az üvegfelületek tisztítása után a hiányzó vörös színű keret pótlásai hasonló színárnyalatú és vastagságú, szintelen alapú vörös überfang üvegekkel történt. A festett középső részen az üvegtörések átólmozása és a korábbi üvegpótlás, az időfaktor miatt megőrzésre került, ma már ez is hozzátartozik a műtárgy régiség-értékéhez.

Különösen nehéz feladat volt a rendkívül gyenge, megnyúlt, elvékonyodott, kicsavarodott ólomsínek kiegyenesítése, visszaforgatásuk eredeti helyzetükbe. A fekete korroziónak réteg mechanikus eltávolítása után az

¹⁵ Leltári szám: 61. 29. 1. Méret, átmérő: 15 cm.

17–18. kép.
Címerüveg-
festmény, „Anno
Domini 1576”
felirattal, restau-
rálás előtt
és után.

előregedett szélólomra egy új ólomsín került, ami teljes felületi átforrasztással megfelelően stabil keretet biztosít a képnek. Az üvegfestmény az új kerethez igazodva két függesztőgyűrűt kapott. (17–18. kép). A fém és az üveg között mindenütt megtörtént a hézagtömítés. A címerüvegen a hivatalos múzeumi leltári számon kívül az 1919-es leltári jegyzék száma is fennmaradt (852).

10. Színes üvegekből készített ólmozott mező¹⁶

Az egyszerű kompozíciójú üvegmező korábban, egy nagyobb ablak központi része lehetett. Készítési ideje ismeretlen, az anyaghasználat, a kompozíciós elren-

dezés és a festéstechnika a 19. századot valószínűsítik. A halvány, ún. vízsínű zöld, rózsaszín és színtelen sík-üvegből, valamint színtelen és halványrózsaszín tányér-üvegekből kialakított, geometrikus elrendezés – élére állított négyzetekben közepén elhelyezett tányérüvegek és négyzetek – terülmintát képez. A központban olívzöld, kör alakú keretben, piros középpel, nyolc szirmú (kék-sárga), festett rozetta van, fekete kontúrfestéssel és schwarzlot árnyalással. A mezőt négy oldalon vékony, überfang üvegből készített ún. goldróza és sötét olívzöld csíkok szegélyezik. A vékony üveglemezeket mindenütt egységesen – keskeny, 5 mm szélességű ólomsínek fogják közre.

19–21. kép. Színes üvegekből készített ólmozott mező, restaurálás előtt és restaurálás után.

¹⁶ Ltsz.: 61.22.1. Méretek: 45,5x56,5 cm.

A műtárgy rendkívül rossz állapotban volt – mely a hagyaték előzőekben ismertetett hányattatott sorsával függ össze. A soros, vagyis a derékszögben egymáshoz illesztett üvegdarabok amúgy is sérülésre hajlamos rendszere rosszul viselte a szakszerűtlen mozgatást, tárolást és szállítást, mely következtében az ólomsínek és az üveglemezek közötti tömítőanyag mindenütt kipergett, a teljes felület statikailag nagyon labilissá, törékennyé vált. A mezőt keretező ólomsínek nem voltak elég erősek a fizikai behatások kivédésére, a felület síkban tartásához. A széleken megnyúltak összetekeredtek, deformálódtak. Emiatt törtek össze a goldróza-olívzöld keret üvegei, melyekből sok kihullott, különösen a felső oldalon voltak nagyok a romlás jelei, de hiányok és drasztikus törések mutatkoztak a terülmintában és a festett rozettában is.

A restaurálás a műtárgy eredeti megjelenésének visszaadására törekedett. Ezért fontos volt a festetlen, de jellegzetes színárnyalatú és vastagságú törött üvegek megtartása és a folytonossági hiányok megfelelő pótlása. Ragasztásuk az előzőekben már ismertetett módon történt. A 2 mm-nél vékonyabb üvegek biztonsági megfontolásból a ragasztás vonalában mindkét oldalon vékony fedőólmot kaptak. A jobb alsó oldalon lévő, több részre tört halványrózsaszín tányérüveg darabjait a kibontás után a víztiszta ragasztóval hiánymentesen össze lehetett ragasztani. A bal felső részen hiányzó színtelen tányérüveg pótlása hasonló árnyalatú üveggel történt. A festett közép-motívum jó megtartásának bizonyult, nem volt szükséges a festékrétegek rögzítése. A csavarodott, deformált ólomsínek egy része a kiegyenesítés után került eredeti helyzetbe. A felső oldalon a szétroncsolódott szélólmokat nem lehetett megtartani, helyükre azonos vastagságú új ólom került. A kisebb ólomtörések megszüntetése átforrasztással történt (19–21. kép).

A meglehetősen töredezett és erősen hiányos mezőszélen csak a múzeumi leltári szám szerepelt, az 1919-es leltári jegyzékben található olyan leírás ami a műtárgyra illik (862 ?).

11–12. Kabinet-üvegek Szent Erzsébet és Szent Imre herceg arcképével¹⁷

A két, arcképet ábrázoló kabinetüveg-kép készítése ideje, helye és az üvegfestő ismeretlen. Keletkezése a festéstechnika, anyaghasználat, kompozíciós elrendezés alapján a 18. század végére, vagy a 19. század elejére tehető, és német hatást mutat. Ebben az időben jobbra kisméretű munkák születtek, a képek sokszor egyfelületűek, vagy kevés osztásból állnak. Az üvegfestészet a táblaképfestészet háromdimenziós térábrázolását vette át, mely a Szent Erzsébet és a Szent Imre képeken is látható. A két kép egy üvegfestőtől származik, azonos időben készülhetett, egymásnak párdarabjai. Mindkettőn az olajfestmények jellemzői kerültek előtérbe: plasztikus felületek, gazdag

22–23. kép.
Szent Erzsébetet ábrázoló üvegfestmény, restaurálás előtt (részlet) és restaurálás után.

árnyékolás, reflexek és csúcsfények. Sok festéstechnikát, számtalan színárnyalatot és festéket alkalmazott a mester. Az üvegek táblaképfestőtől is származhatnak,¹⁸ akár festési tanulmányoknak is beillenek. A képek színtelen alapüvegre, beégetett üvegfestéssel készültek. A portrék osztatlan felületűek. A következő festéstechnikák ismerhetők fel: schwarzlot-, braunlot-, grisaille-, Jean Cousin-, silbergelb-, zománccfestés, olajsatír. A kompozícióknak nincs keretezése, a koronás fejeket aranyglória fogja körbe. A Szent Erzsébet fejét borító fehér fátylat, drágakövekkel és gyöngyökkel kirakott korona szorítja le, aranszínű palástját ékköves csat fogja össze. A képet több nagyobb üvegelemből, vékony ólomhuzalokkal építették össze. Körben az ólomsínben végigfutó fémhuzal tartja, ami fent széjjelszakadt a függesztésre szolgáló karika mellett. Szent Imre herceg alakját gyöngyökkel és hermelinprémmel díszített koronával, arancsatos hermelinpalástban, égreemelt tekintettel, liliomos mintázatú háttér előtt ábrázolták.

Mindkét üvegfestmény ólomsínei megnyúltak a súlytól, megfeketedtek a korroziótól, több helyen elváltak az

¹⁷ Ltsz.: 61.13.1. Méretek: 28,8x38,8 cm és ltszám. 61.13.2. Méretek: 27x37,8 cm.

¹⁸ Gyakran a táblaképfestő, zománccfestő, vagy porcelánfestő üvegekpeket is festett, aminek megélhetési okai is voltak. Így a kevésbé felkészült mester munkájának egyenetlensége elárulja szakmai hiányosságait.

24–26. kép. Szent Imre herceget ábrázoló üvegfestmény, restaurálás előtt és után.

üvegtől, kisebb nagyobb rések mutatták ennek mértékét. Egyes részeken a keretező fémhuzal is különvált az ólomfoglatattól. Az ólomsíneket több helyen átfúrták. A Szent Erzsébetet ábrázoló kép alsó jobb sarkában a széltől kiindult sugaras törések voltak. A Szent Imrét ábrázoló üvegfestményt keretező szélólomba bujtatott fémdrótot a felső részen karikába csavarták. Az akasztásra szolgáló, korrodált fémfül meggyöngült, elvált a kerettől, a réseket kittel durván kihézagolták. A középső nagyfelületű üveget, a fejet és a nyakat egyetlen üvegből szabták ki. Ahol a forma összeszűkül a nyakrészen, egy pontból kiinduló sugaras üvegtörések keletkeztek. A törött felület egyik darabja kiesett.

A festett felületek mindkét tárgyon viszonylag jó megkötésűek voltak, csak kevés helyen keletkezett kopás. A matt üvegeken a por megtapadt, rendkívül szennyezetté váltak, idegen festékfoltok, vízköves lerakódások és fekete elszíneződések látszottak mindkét oldalukon.

A Szent Erzsébet üvegfestmény sugaras töréseinek ragasztása az előzőekben már ismertetett módon történt.

Mindkét üvegfestményen a megfeketedett vékony ólomsínek mechanikus tisztítása után került sor a sérülések átforrasztására. A megtisztított, elvékonyodott régi szélólom erős, új ólomkeretezést kapott, teljes átforrasztással, a felső részen két függesztőfüllel. A tömítés hasonló módon történt, mint a többi műtárgynál (22–23. kép).

A Szent Imre herceget ábrázoló tárgy esetében az üvegek restaurálása során az egybefüggő fejet és nyakat a törött részekkel együtt ki kellett bontani az ólomsínekből azok átvágásával. A többszörösen törött darabokat sablon alapján, a tisztítás után lehetett összeilleszteni és összeragasztani, majd a ragasztó kötése után megtörtént visszaépítésük. Ezután került sor az átvágott ólomsínek visszahelyezésére és átforrasztására.

A törésvonalak mentén keletkezett kagylós üvegkitörések restusálása mindkét tárgyon Paraloid B72 3%-os acetonos oldatába kevert, különböző színű anilinfestékekkel valósult meg (24–25. kép).

A hivatalos múzeumi leltári szám mellett mindkét festményen szerepelt az 1919-es leltári jegyzék szám (Szent Erzsébet 856, Szent Imre 860).

13. Kabinet-üvegfestmény Szent István király mellképével¹⁹

A szépen megfestett kabinetüveg jól felkészült, gyakorlott mester munkája. Nem kizárható, hogy a kör alakú, zöld-sárga festetlen üvegekkel szegélyezett kompozíciót valójában nem kabinetüvegnek szánták, hanem előzőleg egy nagyobb üveglap részlete volt. Ezt látszik alátámasztani, hogy a keretező szélólom nem volt vastagabb a többinél, ehhez forrasztották azokat az ólomfüleket, amelyek körben befogták a felfüggesztésre szolgáló fémhuzalt. A készítés helye, ideje és a készítő személye ismeretlen (Kratzmann?), talán a 19. század második felében, a Millenium közeledtével készült. Szent István királyt égre emelt tekintettel, uralkodói jelképekkel, fején a szent koronával, koronázási palástban, lilimos jogarral, kék háttér előtt, jobb kezét szívére téve ábrázolták, kontúr-, schwarzlot-, grisaille-, silbergelb, Jean Cousin-, olajstír-, valamint sokféle zománccfestékkel megfestve.

A műtárgy a szétesés határán állt. Külön vizsgálatot igényelne a törést okozó külső erő eredete. Elképzelhető, hogy a felfüggesztésre használt fémhuzal nem a tárolás alatt, hanem akkor szakadt el, amikor a képet felfüggesztették és akkor keletkeztek a durva áttörések. Nem zárható ki egy nagyobb ütés sem, amitől szilánkosan összetörhettek a kép egyes elemei. Jelentős hiányok voltak a szakállban, a grisaille festésű glóriában, valamint a kék háttér és a türkizöld-sárga szegélydíszben is. Az ólomsínek erősen deformálódtak, kicsavarodtak, megnyúltak, a korroziótól felületük fekete színű lett. Az üvegfestmény nagyon poros, többféle anyaggal szennyezett volt. A festékrétegek jól tapadtak az üveg felületéhez.

¹⁹ Ltsz.: 61.12.1. Átmérő: 43,7 cm.

27–28. kép. Kabinet-üvegfestmény Szent István királymellképével, restaurálás előtt és után.

A durva üvegtörések és a széleken deformálódott ólomsínek miatt nagy körültekintést igényelt az eredeti anyagok megtartása. A keskeny, 5 mm széles ólomsíneket egykor mindkét oldalon teljes felületükben átforrasztották, ezért a törött üvegelemek kiemelését nem lehetett a sínek felnyitásával megoldani. Az egyes elemek kiemelése és visszaépítése csak a sínek óvatos átvágásával és félrehajlításával vált megoldhatóvá. Az üvegek ragasztásával egyidőben kellett a kitekeredett, deformálódott síneket visszaforgatni eredeti helyzetükbe. A ragasztott elemeket visszaépítve, a sínek felületi oxidációjának eltávolítása után kerülhetett sor az átvágások átforrasztására, valamint a meglévő hiányok, sérülések javítására és pótlására. A keskeny szélőlom széles, új ólomborítást kapott, amely mindkét oldalon át lett forrasztva. Az üvegmező a statikai biztonságát az ólomsínek lenolajkencés hegyikrétaival történt hézag tömítése után kapta vissza. Az üveghiányok pótlása azonos színárnyalatú és vastagságú üvegekkel történt. A hiányzó festett részek a környezethez illeszkedő textúrával és megjelenéssel lettek megfestve. A megmaradt, összetört részek ragasztás után változatlan méretben – ha kellett kiegészítve – kerültek visszaépítésre az ólomsínekbe. A nagyon vékony üvegek a keretben (zöld, sárga, valamint a jobboldali kék háttér-üveg) a ragasztás vonalában vékony átforrasztást kaptak a törések megelőzésére. A festett részek törésvonalainál keletkezett apró festékhányok retusálása Paraloid B72 3%-os acetonos oldatába kevert különböző színű anilinfestékekkel történt (27–28 kép).

Az üvegfestmény töredezett és hiányos szélén csak az érvényes múzeumi leltári szám szerepelt. Az 1887-es

gyűjteményi jegyzőkönyvben van egy leírás, amely illik a műre (1159).

Az Ipolyi Arnold gyűjtemény 13 restaurált üvegfestménye 2012 óta az Esztergomi Keresztény Múzeum állandó kiállításának részét képezi.

IRODALOM

Glasmalerei des 19. Jahrhunderts in Deutschland. Katalog zur Ausstellung, Angermuseum Erfurt, Edition Leipzig 1993.

H. GYŰRKI Katalin: Az ablakok üvegezéséről és az ablaküvegfestményekről a középkori Magyarországon. Budapest Régiségei, XXXII. BTM, Budapest, 1998.

LAKATOS-BALLA Attila: Ipolyi Arnold püspök hagyatéka Nagyváradon. Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad, 2012.

MESTER Éva: Az építészeti üvegek iparművészeti értékei. Geopen Kiadó, Budapest, 2012.

MESTER Éva: Esztergomi Keresztény Múzeum Ipolyi Arnold Gyűjtemény üvegfestményeinek restaurálása, Restaurálási dokumentáció. 2011.

MRAVIK László: Ipolyi Arnold. Kézirat.

Mester Éva DLA

Üvegművész, restaurátor

1082 Budapest, Nap u. 37.

Mobil: +36-70-211-3297

E-mail: mester.eva@gmail.com